

műhely

ARANY ZSUZSANNA

Kosztolányi Dezső élete

„NO KORNÉL BARÁTOM, ÚGY-E GYÖNYÖRŰ PEST?”

13. RÉSZ

„Pünkösdre verskötetet adok ki”

[*Négy fal között*]

Az időszaki kiadványokban nyújtott szerepléseken túl hamarosan kötettel is jelentkezik Kosztolányi. 1907 pünkösdjén – egészen pontosan május 19-én – látott napvilágot a *Négy fal között* című versgyűjtemény.⁸⁵⁷ A *Pallas Könyvkiadó* gondozásában megjelent kiadványt annak a Kürthy Györgynek a rajzai díszítették, akit Kosztolányi föltehetően még a Thália Társaságból ismert. Ezenkívül a *Virágfakadás* szerkesztőségében szintén mindketten megfordultak, ahol Kosztolányinak, 1905 tavaszán, éppen a könyvben szereplők közül jelent meg néhány költeménye.⁸⁵⁸ A színészként induló Kürthy később (többek között) a Nemzeti Színházhoz szerződött, illetve színházigazgatóként működött Pécsen és Szegeden. Dízlettervezőként és könyvillusztrátorként ugyancsak ismert volt.

Kosztolányi levelezéséből kiderül: nehezen tudta megjelentetni első kötetét. Kürthynek panasolta a következőket: „ezer gond, ezer pech akadályozott meg abban, hogy a szavamat betartsam. Többek közt a verskötet kiadását sem vállalták el. Kell-e ennél nagyobb csapás most szegény fejemre? Természetesen ennek ellenére is megjelenek pünkösdre.”⁸⁵⁹ Juhász Gyulától pedig – amellet, hogy szintén a pünkösdi dátumot jelöli meg a könyvpiacra kerülés időpontjaként – az előfizetők gyűjtésében kér segítséget: „ifjúkori barátságunkra (nem a mostanira) összhangzó kedvtelésünkre, mint Hamlet mondaná, ha verskötetet adna ki és egyéb zöldségekre: gyűjtsön nekem előfizetőket. Pünkösdre verskötetet adok ki, amint a lapokban l:is:l olvashatta.”⁸⁶⁰ Mindez azt is igazolja, hogy Kosztolányi „menedzselte” munkáit.⁸⁶¹ Nemcsak újságíróként „házalt” sok szerkesztőségénél, hanem kötetei sorsát sem bízta a véletlenre és a kiadók önkényére. Fontosnak tartotta a megfelelő hírverést, valamint az anyagi bevétel növelése is szempont volt számára. Kürthy Györgynek írt leveléből még arra is fény derül, hogy maga vitte nyomdába a kéziratot, valamint az illusztrációkkal kapcsolatban szintén határozott elképzelése volt.⁸⁶² Az irodalmi szakma jelesei – akiknek bírálatára is számított –, valamint barátainak pedig tiszteletpéldányokat küldött.

A *Négy fal között* verseit ismerhette már az olvasóközönség, hiszen több folyóiratban, valamint napilapban, sorozatban jelentek meg a különböző szövegválto-

zatok. A kötetkompozíció azonban arra vall, hogy nem véletlenszerűen szedegette össze Kosztolányi már napvilágot látott költeményeit, hanem tudatosan megkomponált szövegegyüttessel állt elő. A verseket ciklusokba rendezte, mely eljárási mód későbbi alkotói évtizedeiben is jellemezte kötetszerkesztő munkáját. Az öt ciklus a következő címeket kapta: *I. Lámpavilágnál*, *II. A fekete asszony*, *III. Pasztellek*, *IV. Magyar versek* (ezen belül két kisebb füzér *Magyar szonettek* és *A Budapest-ciklusból* címmel), *V. Változatok*. A kötet nyitódarabja a *Lámpafény*, mely maga is négy szakaszból áll, és első ízben 1905. május 21-én jelent meg a *Bácskai Hírlapban*,⁸⁶³ illetve 1906 nyarán két részletben közölték a *Budapesti Naplóban*.⁸⁶⁴ Azt, hogy Kosztolányi számára fontos volt ez a vers, nem csak az mutatja, hogy első kötete lehangsúlyosabb helyén szerepeltette. A *Négy fal között* megjelenése után a *Budapesti Újságírók Almanachjának* 1908-as könyve számára is elküldte bemutatkozó versként, valamint jóval később, 1930-ban a *Színházi Életben* ugyancsak közölték egy szakaszát.⁸⁶⁵ Egy 1935-ös nyilatkozatában pedig a *Lámpafényt* nevezte meg élete első verseként: „Legrégibb versem A lámpafény. Legújabb a Hajnali részegség című nagy vers (hosszú vers – *javítja ki szerényen*).”⁸⁶⁶ Az 1935-ben kiadott *Kosztolányi Dezső Összegyűjtött költeményei* című jublieumi kötetnek azonban nem a *Hajnali részegség* az utolsó darabja, hanem az *Ének a semmiről*, tehát nem állíthatjuk: a tartalomjegyzék alapján helyezte volna erre az előkelő helyre Kosztolányi *Lámpafény* című alkotását a nyilatkozatban. A verset egyébként – a *Színházi Élet* 1930. december 21–27-ei számában közölt kéziratfotó alapján – 13 évesen írta.

Életrajzunknak nem tartozik feladatai közé sem a *Négy fal között* – művészi szempontú (esztétikai) – értékelése, sem a Kosztolányi halála utáni befogadástörténet alakulásának részletes ismertetése. Mindössze arra vállalkozunk, hogy a kortárs fogadtatásról beszámoljunk. Ami a századfordulón betöltött szerepét illeti, a kötet a hazai irodalmi modernség egyik reprezentatív darabja lett. Veres András megállapítása szerint – „minden elsietségével, egyenletlenségével is az új költőnemzedék második jelentős kötete [lett], az *Új versek* után”⁸⁶⁷ – ugyan rangos helyre kerül Kosztolányi Dezső munkája irodalomtörténetünkben, ám csak Ady Endre műveinek nevezett gyűjteményét követően szólhatunk róla. Nem árt azonban megjegyeznünk: Kosztolányinak ez volt a *legelső* verseskönyve, míg Ady „csak” *harmadik* kötetével – az *Új versek* (1906), a *Versék* (1899) és a *Még egyszer* (1903) után – tört be igazán az irodalmi köztudatba. Kosztolányinak még mindig csak *második* verseskönyve volt – tehát Adyt még ekkor sem „érte utol” – *A szegény kisgyermek panaszzai* (1910), aminek átütő sikere már életében biztosította számára a(z irodalmi) halhatatlanságot.

A *Négy fal között* fogadtatásának egyik mérföldköve éppen a „rivális Ady” kritikája volt.⁸⁶⁸ A *Budapesti Naplóban* megjelent bírálat tördőfést jelentett az elsőkötetes költő számára. Föltehetően azonban magának Kosztolányinak az ötlete volt, hogy éppen Ady írjon a könyvről, legalábbis Fenyő Miksa visszaemlékezése alapján: „Babits és Kosztolányi fiatal korukban együtt szidták Adyt, s mégis, mikor Kosztolányi kötete megjelent, az volt a kívánsága, hogy Ady írjon róla.”⁸⁶⁹ Vezér Erzsébet állítása szerint Kosztolányi példányt is küldött Adynak Párizsba, egy levél kíséretében. Miután utóbbi sajnos elkallódott, így csak feltételezhetjük, hogy a re-

cenzióírásra való fölkérést tartalmazhatták Kosztolányi sorai.⁸⁷⁰ Ám miért akarhatta, hogy éppen riválisa közöljön művéről ismertetést? Talán a *Budapesti Napló* szerkesztőségéből egyedül Adyt találta méltónak a feladatra? Mivel ugyanannál a lapnál dolgoztak, Kosztolányi joggal várhatta el pályatársától a figyelmet. Annál is inkább, mert korábban – legalábbis Vezér Erzsébet föltételezése szerint – már elismerően nyilatkozott Ady munkásságáról. Az *Új versek* megjelenésének időszakában közölt egyik, *Budapesti Napló*-beli szerkesztőségi üzenetben a szerző – aki tehát lehet akár Kosztolányi is – komolyan méltatta Ady költészetét.⁸⁷¹ Ám ha megnézzük Kosztolányi Adyt említő magánleveleit ebből az időszakból, láthatjuk: nem igazán a dicséret kapja a főszerepet. Már 1905 nyarán így nyilatkozik Babitsnak: „magyar lettem, keverves, [!] javithatatlan, butául naiv magyar, – minden »Mohácsy« Mohácsi Jenő és Ady Endrék ellenére.”⁸⁷² 1906 februárjában pedig féltékenységről árulkodó, cinikus sorokat intéz Juhász Gyulához: „Ady Endre, a »modern magyarok istene [!] hasonló kegyben részesült ön részéről: igazán hálátlanok lennének ezek a nagy férfiak, ha önt nem emelnék oda, ahol ők vannak.”⁸⁷³ Juhászban való csalódását kommentálja Babitsnak írt levelében is, Adyt még inkább becsmélve: „A modern irodalom trónusába egy kiállhatatlan és üres poseurt »küldt« ültettek: Ady Endrét s nem mások, kedves barátom, mint azon szintén modern szellemű fiatal emberek, kik arra aspirálnak, hogy rossz [!], modoros és affektáltan zűrzavaros verseiket a B[udapesti]. N[apló]. tárcarovatában közöljék. [...] Ó [ti. Juhász] azok közé tartozik, kik minden húron tudtak zörögni s egy kis nyomdafestéktől megkergülnek. [...] csúszás mászással felkészott az Adykhöz és Kiss Józsefekhez [...] Sok hasonlót írhatnak az émelyítő Adyról s az üres »Moh« Mohácsiról is. E tanulatlan és gyöngye legénykéek valami rendkívül különöset keresnek s maguk sem tudják mit. Affektálják a világbánatot, a különcködést [...] és sohasem érzik magukat jobban, mint ha sikerült egy olyan verset írniok, melyet – maguk sem értenek meg.”⁸⁷⁴ Ugyanebben a levelében az *Új verseket* pedig egyszerűen csak az „Ady új – hülye! – köteté”-nek nevezi. Mindezek fényében megkérdőjelezhető, hogy Kosztolányi a fiatalabb pályatárs alázatával küldte volna el kötetét a Párizsban tartózkodó Adynak. Vagy nem is ő küldte el, hanem a szerkesztőség, vagy *dacból* küldte el, hogy bizonyítsa: ő is tud maradandó és „modern” verseket írni. Utóbbi verziót támaszthatja alá az is, hogy Kosztolányi Juhászt (is?) fölkérte – éppen a *Budapesti Napló*-ba – való kritikaírásra. Ellentétben az Adynak szóló levéllel, ez a dokumentum fönmaradt, és a következőket olvashatjuk benne: „A bírálatot a B[udapesti]. N[apló]. nem adhatta le, bár mindenkinek igen igen tetszett, mert *Ady már elküldte a cikkét*. Valamelyik nap jön. Én, utólagos engedelmével, elküldtem l:az:l ön gyönyörű kis remekét a Szeged és Vidékének.”⁸⁷⁵ A cikk meg is jelent a szegedi lapban, 1907. május 26-án.⁸⁷⁶

Ady és Kosztolányi között tehát már a *Négy fal között* megjelenése előtt is voltak feszültségek. Visszautalhatunk a kávéházi találkozásokra is – 1905-ben már ismerték egymást –,⁸⁷⁷ említhetjük a főtebb már idézett Kosztolányi-leveleket, valamint Ady egyik leveléről szintén szólhatunk, melyben Kosztolányi iránti bizalmatlanságának adott hangot.⁸⁷⁸ Érdemes azonban Ady Endre cikkét alaposabban is szemügyre vennünk! Mely kitételek sérthették annyira Kosztolányit, hogy több évtizedre megharagudott, míg 1929-ben meg nem írta *Az írástudatlanok árulása*

című, a hazai irodalomtörténetben elhíresült, Ady-ellenes pamfletjét?⁸⁷⁹ Ady alaptézise, hogy Kosztolányinak Perzsiában kellett volna megszületnie, nem magyar földön. Az élet kihívásai elől való menekülést gúnyolja ki ezzel, Kosztolányi élettapasztalat-hiányát, amit verseiből kiérezni vél. „Utáljuk a mozgékony, háborgató Nyugatot, sujtásos gőg a lelkünkön s kis álmainkhoz ragaszkodunk. Észre csak azt vesszük, amit akarunk, szeretünk sírni a szárazfa cigány sírására” – írja Ady.⁸⁸⁰ Hangneme meglehetősen ironikus, mellyel – meglátásom szerint – egyértelműen sérti Kosztolányit személyében is. A képzeletbeli perzsa uralkodót idézve „isteni szájú, új Háfiz”-nak nevezi fiatal pályatársát, ami már önmagában is kimeríti a gúny fogalmát. Ady egyértelműen a „tudós poéta” sztereotípiájával azonosítja Kosztolányit, s ebbéli minőségében gúnyolja tovább. A tanult költő, aki mögött nincsenek megszenvedett történetek, aki csak tankönyvekből ismeri a versfaragást, de östehetsége kevés adatott. Ady mintha általánosítana, és Kosztolányin verné le a port egyfelől saját keserűsége (kudarcai), másfelől egy sztereotip viselkedésforma elítélése miatt. Ha nem pusztán az irodalmi elemző szemével olvassuk a szöveget, hanem lélektanilag is igyekszünk megérteni a szerző motivációit, szükségképpen egy önmagával elégedetlen ember hangját ismerjük föl a kijelentésekben. „Ő művész, ő költő, ő író, nem tudom, hogy mindenkivel meg tudom-e magam értetni: ő irodalmi író. Bevallom, hogy az én számból nem éppen dicséret ez ma, amikor egyre biztosabban kezdem gyűlölni az irodalmat. [...] Én a magam részéről tisztában vagyok vele például, hogy leghaszontalanabb az életemben: az írás. De ha erősebb volnék testben s több pénzem volna, bizony nem is írnék” – olvashatóak a keserű önvallomásként is fölfogható sorok.⁸⁸¹ Adyt ekkoriban sokat támadták, költeményeit értetlenség fogadta. „A hangja csupa dacos ingerültség volt. Mintha szüntelen a harag állapotában lett volna, s haragját kiöntené maga körül mindenkire. [...] [Az *Új versek*] azóta híressé vált vezető verse válasz az ellene intézett támadásokra” – jellemzi Ady ekkori lelkiállapotát Schöpflin Aladár.⁸⁸² 1906-os – tehát közvetlen a *Négy fal között* megjelenése előtt kiadott – kötetével pedig még több ellenséget szerzett, nem utolsó sorban a „hivatalos” irodalmi körökből. Schöpflin mindehhez hozzáteszi: a külső körülmények mellett belső meghasonlást is átélhetett Ady ebben az időszakában.⁸⁸³ Mindezek fényében talán érthetőbbé válik, miért éppen Kosztolányi „tanultságát” vetette szemére, és miért tett olyan kijelentéseket, melyek a fiatalabb pályatárs „hivatalos” fórumokon való elfogadására vonatkoznak, ellentétben saját kitaszítottság-érzésével: „[Kosztolányi] Annyira költő, hogy mindenkire beszél s ő róla nem kicsinylés, ha vizionáljuk, amikor egynémely versét az iskolában is tanítják. A Kisfaludy-Társaságnak van egy főntartott helye, esetleg, hirtelenül föltűnő költő-talentszámára. Miért nem becsüli s veszi végre komolyan magát a derék társaság? Megfiatalítaná s rehabilitálná ebek harmincadjára jutott becsületét, ha Kosztolányit észrevenné. A *Négy fal között* nagy esemény a mi kulturális incidensekben szűkölködő magyar életünkben. Hozzám, fonnyadó reménységűhöz a már-már eltemetett magyar lélek-föltámadás hit-erősítését szállította. Valami jó készül a Perzsiánál is rosszabb országban, ahol ilyen poéták teremnek.”⁸⁸⁴ A szöveg ismeretében nem tudjuk elismerésként értelmezni Ady azon kijelentését, miszerint Kosztolányi „költőnek legkülönb az újonnan jelentkezettek között”. Veres András ugyancsak megjegyzi, hogy „ebből a dicséretből is kihallani

a neheztelést és a lekicsinylést”.⁸⁸⁵ Állítását csak megerősíteni tudom, sőt, meglátásom szerint Adynak ez a kijelentése is inkább a hivatalos elismertség kontra östehetség problémát veti föl, Kosztolányit állítva a tehetségtelen, de szorgalmas „min-tagyerek” szerepébe. Mindezt igazolja az is, hogy Ady nem áttolja Kosztolányit Szász Károllyal rokonítani, kinek neve – Veres szavaival élve – „a mesterkéeltség és önállótlanúság szinonimája”.⁸⁸⁶

Az „irodalmi író” megjelölés szállóigévé vált az irodalomtörténetben, és az Ady kontra Kosztolányi ellentét egyik alapterminusává lett. Ady mint az „emberi dokumentumokat” előnyben részesítő, az életet közlő ismerő, a társadalmi problémákért is kiálló költő lett fölemelve Petőfi mellé a kánonban évtizedekre,⁸⁸⁷ Kosztolányi pedig a l’art pour l’art híveként, az elefántcsonttoronyba visszavonuló, nem egyszer elvtelenséggel vádolt, az ötvenes években pedig egyenesen perifériára száműzött szerzővé vált. Irodalompolitikai kérdéseket e ponton nem feladata életrajzunknak tisztázni, ám szükséges utalnunk arra, hogy az Ady-kritika mérföldkövet jelent a két szerző későbbi befogadástörténetében. Talán az egyik legnagyobb személyes (!) sértés Ady részéről éppen az „irodalmi író” esztétikai megjelölésével függ össze. Kosztolányi szerelmi lírájának „irodalmisága” ugyanis – Ady szerint – abban nyilvánul meg, hogy „szerelme is halálos álom”, valamint „hús-vér asszony nincs egyetlen szerelmes verse mögött sem”. Ha valamivel meg lehet bántani egy önérzetes fiatalembert – nem művészetében, hanem – személyében, akkor Ady kijelentése a legnagyobb sértés. Kosztolányi ekkor huszonkét éves, Ady a harmincadikat fogja betölteni. Kosztolányinak eddig főként örömlányok jutottak – 1907. június 2-án, tehát pár nappal a cikk kéziratának elolvasása⁸⁸⁸ után ismeri csak meg első nagy szerelmét, Lányi Heddát –, Ady pedig évek óta egy érett asszony, Léda szeretője. Az idősebb pályatárs lényegében impotensnek bélyegzi Kosztolányit, ami nemcsak férfiúi hiúságának érvágás, hanem művészi alkotóerejét is megkérdőjelezi. A (férfi)erő hangsúlyozása metaforikusan a művészi teremtőképességet (nemzést, létrehozást) is jelenti, ekként valakit férfiasságában bántani (ebben a kontextusban) egyenlővé lesz alkotói képességeinek megkérdőjelezésével (is). Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy nemcsak Ady sértette meg Kosztolányit e téren, hanem Kosztolányi is tett néhány megjegyzést Adyra. Igaz, utóbbinak „csak” magánlevelekben találjuk nyomát, nem pedig a nyomtatott sajtóban. 1906 augusztusában például így írt – Hegedűs-Bite Gyulával közös levelében – Babitsnak: „A poezis nem a szifilisz és impotens Ady Endrék, a [!] agyalágyult Juhász Gyulák és okvetetlenkedő Mohácsy Jenők előjoga, hanem a küzdő és hívő emberek.”⁸⁸⁹ Ugyanakkor – mint arra Veres András szintén föl hívja figyelmünket⁸⁹⁰ – nem zárható ki a magánéleti vonatkozás sem: Harnos Ilona (a későbbi Kosztolányi Dezsőné) hamarabb ismerte Adyt, mint Kosztolányit, és van adatunk arról, miszerint férfi-nő relációban (ha csak plátóian is, de) szintén működhetett a kapcsolat. E ponton érdemes idéznünk azt a levelet, melyet Diósy Ödönné Brüll Adél – Ady „Léda asszonya” – írt Szűts Dezsőnek,⁸⁹¹ Csinszka fölbukkanásakor: „Ez is [ti. Csinszka, azaz Boncza Berta] belekapaszkodott [Adyba], mint a többi, szintén meg akarja menteni, istenem, s azóta mindig rosszabbul van. Mit mondanak Pesten a színésznők? Harnos Ilona, Szűcs Kornél[ia]: Ady, vegyél el. Hát csak mentse meg, s ne legyen az a vége, hogy ő maga is alkoholista lesz.”⁸⁹² Tudjuk továbbá, hogy Ady

megpróbált közbenjárni Szilágyi Dezső erdélyi színingazgatónál is, a „rendkívül tehetséges [...] Harmos Ilonka” érdekében.⁸⁹³ Az MTA Könyvtár Kézirattárában fennmaradt még egy Harmos Ilonának dedikált Ady-kötet (*Szeretném, ha szeretnének*, 1910) is, melyben a következő olvasható: „Harmos Ilonkának / szeretettel, de minden kötelezettség nélkül / Ady Endre”.⁸⁹⁴ A fiatal színész és Ady ugyan később – 1909–1910 táján – ismerkedett csak meg,⁸⁹⁵ mint ahogy a *Négy fal között*ről szóló kritika megszületett, a Kosztolányival folytatott férfiassági verseny meglete nem zárható ki, sőt inkább az nyer bizonyítást (többek közt Léda levele által), hogy 1907-et követően is dúlt az akár magánéleti vetülettel (is) bíró párviadal.⁸⁹⁶

Mindenesetre Kosztolányi 1907-ben még csak egy erősen ironikus (sőt, szinte gúnyos) hangvételű levélben válaszol Adynak. Soraiból kitetszik, hogy nem szereti őt mint embert, a bírálat pedig leleplezte előtte Ady igazi valóját, „nemtelenségét”. A róla (tehát Kosztolányiról magáról) írtakkal egyáltalán nem ért egyet, amit meglehetősen gunyoros ö niróniával fejez ki: „Eddig csak irigykedtem a verseire s bámultam önt. Ma szeretem. Ez a két levél [ti. a kritika és egy Tóth Bélát bíráló írás]⁸⁹⁷ egy egész, nemes embert fedezett fel számomra, olyant, akit, azok kik csak nyomtatott írásait olvassák, nem ismernek. [...] A levele és nyílt homlokú kritikája igazat adott nekem: egy fehér, nemes embert ismertem meg belőlük. [...] Amit ön megírt a levélben, nem volt új előttem s épen ezért lepett meg emberlátása. Nem képzeli, mennyire érzem magam is az életből való teljes kiszakítottágomat, az útszélien vergődőnek folytonos ambíciórohamát, a perzsának beteges gyönyörét a szépben, az újban, a nagyszerűben.”⁸⁹⁸ Veres András állítása szerint Kosztolányi az önjellemzéssel lényegében „elfogadja” Ady kitételeit, és védelmezi a fantáziálásához való jogát.⁸⁹⁹ Értelmezésében azonban Kosztolányi levelének *minden szava* ö nironikus, tehát egyáltalán nem fogadja el Ady véleményét. Lengyel Géza megállapításával értek egyet, aki a következőket foglalja össze: „A levél keserű, de egyben irónikus, s a csendes fölény sem hiányzik belőle.”⁹⁰⁰ Érdemes még idéznünk Ady Lajosné megjegyzéseit is a levéllel kapcsolatban. Soraiból egyértelműen a Kosztolányi iránt érzett ellenszenv árad: iróniáját megalázkodásként értelmezi, későbbi (1929-es) – tehát Ady halála utáni – kritikáját pedig gyávaságként. Kénytelen azonban elismerni, hogy a fiatalabb pályatárs komolyan megsértődött Adyra, akinek bírálata valóban „kegyetlen” volt. „Az én egyszerű asszonyi eszem ebből a levélből csak azt az egyet okoskodja ki: a huszonkétéves Kosztolányi azon a tavaszon halálosan megsértődött, mert Ady erős, talán kegyetlen bírálatot írt legelső, megjelent verskötetéről. Ezért ír fuldokolva, szinte elkékülten a lenyelt haragtól: *szeretetről*. Csupa ugrásrakész meglapulás ez az alázkodó levél. És valóban rá is ugrott az örök gyűlöletet, féltékeny haragot hordozó Kosztolányi későbbi élete során nem egyszer Adyra, csak előbb megvárta, hogy meghaljon és ne tudjon kiállni tollharcra. Megvárta, míg örökre megnémult s nem tudja többé visszaterelni a békétlen irigyeket az őket megillető helyre” – olvashatóak Ady Lajosnének immár Kosztolányi halála után (tehát szintén nem túl fair „küzdelemben”) írt sorai.⁹⁰¹ Hasonlóan elfogult az Ady-monográfus Bölöni György is, amikor a két költő ellentétének korai szakaszáról szól. Kosztolányi jellemét Tihanyi Lajosnak a fauvizmus, illetve kubista expresszionizmus jegyében készít, 1914-es portréja alapján igyekszik meghatározni, megfélelkezően arról, hogy egy portré legalább annyira – ha nem jobban! –

vallhat alkotójáról és *befogadójáról*, mint a modellről magáról. „A Tihanyi-arckép egy neuraszténiás ember szétdúlt arca, akinek vonásaiban kint ül a gyávaság és a félelem. Teli ez az arc alattomos meglapulásokkal és rajtaütésre váró sunyiságokkal” – fogalmaz Bölöni.⁹⁰² Nemcsak a főtebbieket hagyja figyelmen kívül, hanem azt is, hogy a róla (tehát Bölöniről) készült 1912-es portré, valamint Tihanyi önarcképe is hasonló, „fauvista” jegyeket tükröz, tehát nem feltétlen a „hiteles” (mimetikus?) karakterábrázolás volt művészetének célja. Bölöni eme „pszichológiai éleslátását” és „művészettörténeti tájékozottságát” annak érdekében „mozgósította”, hogy Kosztolányinak – jellemén túl – költészetét is leértékeldje, és az Ady által megfogalmazott korai kritikát megerősítse. A „férfiatlanság-kártyát” ő is előszedi kelléktárából, valamint Kosztolányi neveltetését, műveltségét ugyancsak lekicsinyli: „erős katolikus neveléssel Szabadkáról érkezett Budapestre. Atyja gimnáziumi igazgató, ő maga filozófer, könyvek között élt, és belső élményekben fejlődő gyermekkorra elzárta a külső emlékes nagy világtól. Életéből hiányzott az igazi »struggle for life«. Korán lett költő. Kabos Ede fedezte fel őt is a *Budapesti Napló*-ban az első Ady-diadalok idején. Nem volt szerelmi élete és nem volt küzdelmes ifjúsága. Mint művelt városi embernek és képzett tanárnak tarsolyában a világirodalom, a német, a francia, a spanyol, az olasz nyelv ismerete, amiket félig már hazulról hozott magával. [...] Már akkor úgy vélte egész fiatalon – amikor [a] B[u]dapesti. N[apló]-nál Ady mellé kezdett felnőni, mint amolyan fiók-zseni –, igazságtalanság, hogy királykodását kell túrnia annak az Adynak, akit ő parlaginak ítélt.”⁹⁰³ A lebecsülés mellett azonban egy fontos adalékra is föl hívja figyelmünket a Bölöni-kritika, még hozzá arra, hogy *Ady is viseltetett némi féltékenységgel Kosztolányi iránt*, hiszen bírálatával szándékosan el akarta bizonytalanítani az induló költőt, hogy ne legyenek túl nagy ambíciói. Ne feledkezzünk meg arról, hogy Ady ismerhette Kosztolányi ezen időszakban írt tárcáit, novelláit, valamint műfordításait is. Egy több műfajban jeleskedő, szárnypróbálgató „polihisztor” került tehát horizontjába, aki sokirányúbb tehetséget árult el, mint amilyen Ady volt. Bölöni azonban Ady félreérthetetlen megnyilvánulását is félreérteti olvasóival: „Azon melegében megkérdeztem tőle Párizsban, hogy miért ilyen kegyetlen. »Nem engedem, hogy a fejemre nőjön« – ilyenfélét felelt Ady. Többre becsülte Kosztolányit bizonyára, mint amennyit megírt róla, de nem akarta megszedíteni, megérezte ő az »ellenséget«, a Kosztolányiban lappangó Ady-antagonizmust. [...] Ady az ő számára kezdettől fogva a legyőzhetetlen, nagy vetélytárs, a nagy ellenfél, akire csak fogat vicsoríthat titokban [...] arcán így és ezért kezdtek kiülni azok a sunyi ravaszságok, jellemgyöngeségek, amiknek vonalait a Tihanyi portré elárulja.”⁹⁰⁴

Kosztolányi lényegében csak 1929-ben adja meg az érdemi választ Ady 1907-es vádjaira. Ugyan 1907 után írt még pár lelkesnek ható (!) cikket Ady művészetéről, ám mindez nem zárja ki a sértődöttség tényét.⁹⁰⁵ A *Vér és arany* című kötetről két kritikát is közölt – *A Hétközben*⁹⁰⁶ és az *Új Időkben*⁹⁰⁷ –, melyeket az irodalomtörténet sokáig inkább dicséretként értelmezett, mint bírálatként. Komlós Aladár például így ír ezzel kapcsolatban: „A szellemi konstellációnak nagyot kell változnia, hogy az 1908-ban még a »Vér és arany«-ért rajongó Kosztolányi 1929-ben Ady ellen forduljon. Az Ady-kultusz Horthy-korabeli megnövekedésére és egyben megzavarodására, valamint egy sajátos politikai és irodalompolitikai helyzetre van szükség (amely-

nek elemzése ezúttal nem feladatunk), hogy Kosztolányi 1929-ben úgy látta: elérkezett az idő, mikor meg lehet és meg kell valósítania ifjúkori álmát.⁹⁰⁸ A már idézett Gellért Oszkár ugyancsak dicséretként értelmezi Kosztolányi recenzióit: „1907 végén és 1908 elején Ady Endre *Vér és arany*áról még két rajongó cikket írt [Kosztolányi]; [...] Bár most visszaemlékezem rá, hogy már 1922-ben föltűnt nekem, hogy az Ady-értékelésében valami ellenszenv embriója éledezik.”⁹⁰⁹ Ha figyelmesen olvassuk e szövegeket, és ismerjük mind Ady *Négy fal között*ről írt cikket, mind Kosztolányi válaszlevelét, egyértelműen kiérezhetjük az iróniát belőlük. Lengyel Géza az élesebb szemű értelmezők közé tartozott, hiszen a következőket állapította meg: „Az Adytól kapott csontig ható sebek után hamarosan módjában lett volna visszavágni. Nem tette; vagy olyan finoman, hogy Adyn kívül kevesen érthettek belőle. [...] A kis cikk [ti. az *Új Idők*ben megjelent kritika] az átlagos olvasó számára csupa hódolat és megbecsülés”.⁹¹⁰ Tegyük rögtön hozzá: a második világháborút követő évtizedek irodalmi kánonjában magas polcra kerülő Ady és a kiszoruló Kosztolányi viszonyát könnyebb volt úgy feltüntetni, mintha utóbbi komolyan méltányolta volna az előbbi költészetét. A „bűnbánó Kosztolányi” alakja – aki (minden féltékenykedése ellenére) ugyanúgy elismeri Ady költői zsenijét, mint a hivatalos irodalmi kánon „fölkent képviselői” – sokkal elfogadhatóbbá vált, mint a támadó és kritizáló.

Milyen mondatokat írt tehát le Kosztolányi Adyról, amelyeket felszínesen olvasva dicséretként értelmezhetünk, holott az irónia megnyilvánulásai? „Benvenuto Cellinit [...] látom, a túlfeszített, izmos élet diadalmas, dagadó teljességét. Arról van szó, hogy Ady Endre versekben ugyanezt az életet éli, a vér és arany életét. A mi izgatott sietségű modern korunkban ő valósággal fürdik, s tárt kebelével, nekiszegzett, dacos fővel megy neki mindennek, ami szép, ami új, ami élet” – olvassuk *A Hétköznap*ban megjelent kritika kezdősorait.⁹¹¹ Mi ez, ha nem „visszavágás” az „irodalmi író” megjelölésre? Ady bezzeg éli „dagadó teljességű” életét, (meg)éli a verseit, el-lentében a „négy fal közé” szorult Kosztolányival; és Ady nekiront mindennek, „ami szép, ami új, ami élet”, ami: Kosztolányi verseskötetében megfogalmazódott. Az aranyborjút „örjögő tánccal körülkeringő” Ady képe utalhat az „igazi” művészetet „elhagyó”, „bálványimádó” gesztusra is, és csak „keresi a szavakat”, „mondani semmit sem akar”, mert nincs is mondanivalója. „Egy született lázadó, aki tettek hiányában verskatonákkal harcol” – összegzi Kosztolányi, mely kijelentésével visszautal Ady azon megjegyzésére, miszerint csak kényszerből ír („ha erősebb volnék testben s több pénzem volna, bizony nem is írnék”), hiszen „potensebb” cselekvésre nem képes. A több mint egy hónappal később, az *Új Idők* hasábjain megjelent kritika már valóban számottevőbb dicsérő kitétel tartalmaz, ám itt sem maradt el az irónia: „a szimbolikus líráért való hosszú és szívós csatázás fejlesztette ki szinte betegesen nagy költői öntudatát, amellyel még a versírás pillanatában is látja magát”.⁹¹² A feloldás azonban inkább a megbocsátás gesztusa felé nyit, Ady emberi arcát kívánja meglátni és megláttatni: „Egy embert látunk, aki itt élt közöttünk a XX. század elején, és viharos, szenvedélyes, fájdalmas életével, új verseivel egész szeretetet és egész gyűlöletet kap a kortársaitól.”⁹¹³

A „megbocsátás” mégsem sikerült, még évtizedekkel később sem. Alighanem Fenyő Miksa szavainak adhatunk hitelt, akitől a következőket tudjuk meg: „Kosz-

tolányi nem volt dinamikus temperamentum, a sértődöttség lassan dolgozott benne, elfojtva, de idővel mégis denaturálta ítéletét, s húsz év elmúltával már csak a poetasztro-Ady élt számára. [...] vannak ilyen sebek, mik évtizedekig nem gyógyulnak be, s egy nap hirtelen kirobbanásban keresnek gyógyulást. [...] Ady kritikája után, Kosztolányi lassan-lassan eltávolodott tőle, míg Babits egyre inkább bűvöletébe került. Babits dolga könnyebb volt: Ady kereste barátságát, megbecsülte, szép versben vallotta ezt; Kosztolányi soha egy jó szót nem kapott Adytól. Érthető, hogy ezt Kosztolányi méltánytalanságnak érezte, aminthogy az is volt, – ilyen igazságtalan Ady csak Arany Jánossal szemben volt, – a visszafojtott ingerültségnek egyszer ki kellett robbannia.⁹¹⁴ Fenyő szavait alátámasztják Kosztolányi Dezsőné sorai is. Élerajzi kötetének az 1929-es Ady-vitát taglaló fejezetében olvassuk: „A *Toll* [!] című folyóirat Ady Endréről szólaltat meg tekintélyeket. [...] Huszonöt év óta gyűlik a seb, amely ettől a kérdéstől most felfakad [Kosztolányi]. Régen szenved, haragszik, gúnyolódik és kesereg ő *Az írástudatlanok árulásán* – ezt a címet adja a *Toll* [!] július 14-i számában megjelent tizenöt oldalas cikkének.⁹¹⁵ Cikkével azonban darázs-fészekbe nyúlt: (irodalom)politikai ügy lett belőle, Kosztolányinak pedig keservesen csalódnia kellett barátaiban is, akiknek többsége – fontosabbnak tartván a karriert és a konformitást, még ha egyet is értett vele, de – nem állt ki mellette.⁹¹⁶ Annak egy részét, hogy mi mindent „nyelt le” Kosztolányi évtizedeken át – és majd az 1929-es botrányt követően is (újra!) –, korai levelei alapján rekonstruálhatjuk. Főként Babits Mihállyal folytatott levelezéséből – aki 1929-ben szintén megtagadja nemcsak barátját, de saját fiatalkori véleményét is – ugyanis az derül ki, hogy – mint arra utaltunk – már a *Négy fal között* esete előtt utálta Adyt és a körülötte tapasztalható (Kosztolányi szerint jogtalan és értelmetlen) felhajtást.

Születtek azonban más kritikák is a kötetről, melyek közül érdemes néhányat kiemelni. Adyval ellentétben Juhász – főntebb már említett írásában – épp a szerző *műveltségét* tartja erénynek. A tájékozottság pedig nem zárja ki az erőt és a lendületet, melyek épp az életből való részesülést – amit Ady tagad Kosztolányinál – föltételezik: „Az új és ódon interieurök sajátos hangulatai, gondolatai kavarnak a mi poétánk erős intellektusában és tomboló lelkében. De ez a tombolás nem a régi, az ösztönös, a romantikás, ez a tombolás az erő öntudatos harca, az erőé, mely biztos kézzel emelgeti, dobálja a legnagyobb súlyokat. [...] Az ő hónapos interieurjében nagy munka izzik, nagy erőfeszítések, kemény merések, büszke akarások.⁹¹⁷ Különösen *A bal lator* című verset⁹¹⁸ tartja fontosnak kiemelni, annak – részben „istenkáromló” – merészsége miatt. Adyval ellentétben Juhász fölfedezi a szerelmi lírát is Kosztolányinál, igaz, a képzelet szerepét is megpendíti. Állítja azonban, hogy Kosztolányi „élményanyaga” *nem* a „kamaszkor föllengéseiből” és *nem* a „polgári férfikor becsületes, langyos hűségéből” fakad, hanem inkább a szerelem metafizikai szintjének érzékeltetésével találkozunk, illetve – ezzel párhuzamosan – infernális voltának bemutatásával. Mindez akár a bécsi szecesszió halálotrófikájára is emlékeztetheti az olvasót: „Ámor és Mors danse macabre lejtnek az éjjeli interieurben s az ágy szélén csodálatos fehér árnyék hegedül. [...] A szoba végül hirtelen kitágul és láthatatlanul dübörögnek a kékes éjszakában az infernális hidak és kapuk. Mit mondjunk e szép borzongásokra? Miszticizmus, szatanizmus...⁹¹⁹

Lukács György a *Huszedik Században* közölte cikkét, melyben megismétli Ady főbb téziseit. Ő is „irodalmi írónak” nevezi Kosztolányit – „poète littéraire” –, valamint esztétának. Ha eszünkbe jut Lukács *Esztétikai kultúra* című írása – melynek részleteit a Baross kávéház törzsközönségében ülő Kosztolányi is (igaz, csak később, de) megismerhette⁹²⁰ –, akkor az „esztéta” megjelöléshez inkább negatív konnotációkat társítunk: „Az esztétikai kultúra középpontja: a hangulat. [...] abban a pillanatban született meg, amikor ezt a lelki tevékenységet az élet egészére kiterjesztették, amikor tehát az egész élet a folyton változó hangulatok szünetlen egymásutánjává alakult; amikor minden tárgy megszűnt létezni, mert minden csak hangulatlehetőséggé lett; amikor eltűnt az életből minden állandóság [...] amikor kivessz az életből minden érték [...] ez a kultúra kizár minden igazi lelki aktivitást, mert egyedüli életmegnyilvánulása az odaadó hozzásimulás a pillanatokhoz; mert éppen azért, hogy minden csak belülről jön, igazán belülről nem jöhet semmi [...] Az »esztétikai kultúra«, az »életművészet« a lelki züllöttségnek, az alkotni és cselekedni tudás hiányának, a pillanatoknak való kiszolgáltatottságnak életprincípiummokká való emelése [...] dilettantizmus az étellel szemben”.⁹²¹ Lukács *Négy fal között* kritikája mindezek fényében egy, a Kosztolányiéval ellentétes szemléletmód (világlátás) megnyilvánulása. Ady mércéjén méri Kosztolányit, így elsőként hasonlítja össze a két költői teljesítményt irodalomtörténetünkben. A hagyományteremtő ebben a kérdésben (a két szerző „párbajoztatásában”) tehát inkább Lukács, mint Ady, hiszen ő beszél kívülálló – és egyúttal kritikai távolságtartással bíró – pozícióból. A meg-nem-éltséget ő is hiányolja – akárcsak Ady –, és a szerelmi líra mögötti űrt ő is érzékeli: „Vannak ebben a kötetben egyenesen programmszerű versek (a szerelmi versek legnagyobb része; a magyar versek; a pár szociális vers), amiken rögtön meglátszik az át nem éltség, az, hogy a kötet teljessége kedvéért íródtak, vagy a legjobb esetben egy ötlet szülöttei.”⁹²² Bíráló megjegyzései ellenére Lukács elismeri Kosztolányi művészetét, olyan alkotónak tartja, „akivel [egyedül] érdemes foglalkozni” Ady mellett, ám még a kísérletező-(ön)kereső fázisban jár. Mindenesetre meg kell tanulnia a „kevesebb több” elvét, azaz – Lukács szavaival –: „keveset írni!” és „a kötetbe legfeljebb a felét lett volna szabad belevenni annak, ami most benne van”.⁹²³

Lukács utolsóként idézett megállapításait csak megerősíti Lengyel Menyhért egy levelében. Barátaihoz hasonlóan, Kosztolányi neki is küldött tiszteletpéldányt a kötetből, azonban – Juhász esetével ellentétben – kritikaíráásra ezúttal nem került sor. „Várom szíves értesítését a könyvre vonatkozólag? [!] Ki ír róla a B[udapesti]. N[apló].-ban [!] Én nagyon ambicionálnám, – de nem tudom, lehetne-e, – illetve nem foglalta »el«-e vele a helyet valaki más?” – írja Lengyel 1907. május-június táján, amikor még nem kapta kézhez a példányt.⁹²⁴ A választ tudjuk: Ady Endre foglalta le a helyet, és írta meg emlékezetes kritikáját. Június 10-e körül aztán megérkezett az éppen Itáliában tartózkodó Lengyelhez a példány is, melyről szinte csak lelkendező sorokat tudott írni: „A kötet szebb, mint gondoltam, pedig l.:nagyot: l sokat vártam. [...] A legőszintébben gratulálok Önnek hozzá. Akitől első lélekzettelre ilyen erőteljes hang telik, az még nagy szimfoniákat fog »írni« elzengeni.”⁹²⁵ A levélből kiderül még, hogy az éppen Firenzéből Velencébe tartó Erdős Renée is érdeklődve fogadta a verseket, valamint a helyi magyar kolóniában felolvasóesteket is rendeztek a *Négy fal között* költeményeiből. A sok dicséret mellett Lengyel

Menyhért kritikát is megfogalmaz: a *Magyar versek* ciklus darabjai, a szerelmes versek és még néhány darab kevésbé sikerült jól, illetve néhányat kihagyott volna Kosztolányi helyében a kötetből.

A *Nyugaton*ban Kaffka Margit szövege Kosztolányi első versgyűjteményéről. Lukács-hoz hasonlóan ő is az „esztéta” líráját véli fölismeri. A „négy fal közöttiség” azonban számára kortünet: „el kellett jönnie, hogy strófákat írjon a lámpa beteg, sárga és csodálatos világáról, melyből az egész galvanizált túlfokozott, mesterséges, de iszonyúan mélységes mai élet sugárzik”.⁹²⁶ Konklúziójában lényegében megerősíti Lukács és Lengyel megállapítását: „Ami a kötetét illeti – túlságosan is sok vers van benne.”⁹²⁷ A *Négy fal között* későbbi kiadásai⁹²⁸ Lukácsék meglátásait igazolták: Kosztolányi folyamatosan csökkentette a versek számát. Az 1935-ben megjelent *Össze- gyűjtött költemények*be az eredeti 103 versből⁹²⁹ már csak 15-öt válogatott be. A legnagyobb különbséget azonban az első és az 1917-es második kiadás mutatja: Kosztolányi nem pusztán a versek jelentős részét hagyta ki, hanem a sorrendet is megváltoztatta, valamint a cikluscímeket is törölte.⁹³⁰

Az említett recenziókon túl írt a kötetéről többek között Mohácsi Jenő, Schöpflin Aladár, Szilágyi Géza, Bresztovszky Ernő is.⁹³¹ Gárdonyi Gézától – akinek szintén küldött tiszteletpéldányt Kosztolányi⁹³² – gratuláló levél érkezett, és az egri író ugyancsak megjegyezte: ezek a versek még valóban „a négy fal között” születtek, ahonnan ki kellene lépni lassan az életbe. „A költészet való szépségeit ott találja meg, – mint ahogy én immár későcskén ott találtam. Az élet az érték. Az álom másodrendű” – fogalmaz Gárdonyi, akinek bírálata ismételten rokonságot mutat Ady, Lukács és Kaffka észrevételeivel.⁹³³ Az ismertetett bíráló megjegyzéseken túl azonban más „vád” is érte Kosztolányit: az eredetiség hiányának, valamint főként külföldi költői stílusok követésének vádjá. Szegedy-Maszák Mihály foglalkozik hosszabban is a kérdéskörrel. Monográfiájának vonatkozó fejezetében a következőket olvassuk: „Lukács György 1907-ben »Hérédia stílus szonettek«-et talált a versei között [...], Babits Byron, Puskin, Leconte de Lisle, Heredia és Vörösmarty ösztönzését vélte fölismeri [...], s bő félévszázaddal később Karátsón Endre is azt állapította meg, hogy a *Négy fal között* versein erősen érezhető a Parnasse és Baudelaire hatása [...]”.⁹³⁴ Kosztolányit még albérlésben is azzal ugratták barátai, hogy költeményeiben fölfedezhető némely idegen nyelvű szerző – köztük leginkább Rilke – befolyása.⁹³⁵

Természetesen rokonoknak és olyan barátoknak is küldött példányt Kosztolányi, akiktől nem várt kritikát, csak néhány jó szót. Babitscsal éppen elhidegült a kapcsolatuk, amikor Kosztolányi – a kötet megjelenése apropóján – kísérletet tett arra, hogy újra levelezésbe kezdjenek. Sorait őszinte önvallomásként értelmezzük, hiszen a következőket írta még egyetemi barátjának: „Éjjente, a kávéház asztalánál, mikor az ember torkát fojtogatja az undor s a bort is megissza, hogy elkábuljon és belebutuljon a csömör egyhangúságába, gyakran irtam önnek levelet, hosszút, becsületeset, affektáció nélkül, azután átolvastam és összetéptem. Szégyelltem volna, hogyha olyan gyöngének lát, amilyen igazán vagyok. Az egyetlen levél, ami mégis elment önhöz, az előfizetési felhívás, mellyel röviden fel akartam hívni a figyelmét magamra s pár sort próbáltam: | kizsarolni öntől. Minden eredmény nélkül. A kötet-csinálás nagy fejtelenségében |:pedig:| rokonaimat, ismerőseimet, sőt

szüleimet is csak ezekkel az önérzetes beharangozókkal böktém oldalba, jöllehet később mind tiszteletpéldányt kapott tőlem.”⁹³⁶ Babits föltehetően azért sértődött meg Kosztolányira, mert „eladta magát”, azaz napilapokhoz szegődött és „elvárt” irányvonalakhoz kezdett alkalmazkodni cikkeivel. Ezenkívül olyan apró figyelmetlenségek is előfordultak, mint például egy kölcsönkapott Petronius-kötet (a *Satyricon*) visszaszolgáltatásának elhúzódása, ami könnyen kelthette azt a benyomást Babitsban, hogy Kosztolányi háttérbe helyezte barátságukat. Juhással ugyan csak „mostohán bánt” ekkoriban, amit a két barát levelezése is mutat.⁹³⁷ A barátok hanyagolása összefügghet egyrészt az új életmóddal – a napilapos munkát az állandó rohanás jellemzi, a határidőre való cikkírás –, másrészt az új közegben Kosztolányi meg is szédülhetett kicsit, vidéki fiúként bekerülve az egyik vezető sajtóorgánium szerkesztőségébe, valamint az „irodalmi fősodorba”. Megrészegedve a hirtelen jött sikerektől, könnyen érezhette, hogy a(z) akkoriban még) szerényebb karrierrel rendelkező barátok fölébe kerekedett, illetve fontosabb lett számára az új közegnek való megfelelés. A kapcsolat fontosságát jelzi azonban, hogy mind Kosztolányi, mind Babits igyekeztek egymást kiengesztelni. Kosztolányi ekkoriban segített barátjának a *Politikai Hetiszemlébe* is bekerülni, ahol több verset közölték tőle, valamint dicsérő sorokat munkáiról.⁹³⁸ Zákány-Tóth Péter (egyelőre szóbeli) észrevételére támaszkodva jegyezzük meg: a *Magyar szonettek* egy részének kivételével főként azok a versek maradtak a későbbi *Négy fal között* kiadásában, melyeket Babits – még a kötet megjelenése előtt – méltatott, Kosztolányihoz írt magánleveleiben.⁹³⁹

(folytatjuk)

JEGYZETEK

857. „Négy fal között. Kosztolányi Dezső, a kiválóan talentumos fiatal poéta versei ezen a címen ma megjelentek.” – [Szerző nélkül]: Négy fal között, *Polgár*, 1907. máj. 19., 8.

A *Magyar Nemzet*ek ugyancsak aznap megjelent számában pedig közölték Kosztolányi *Megállt az óra* című versét, a következő jegyzettel: „A jeles fiatal poéta ma megjelent »Négy fal között« című kötetéből.” – Kosztolányi Dezső: Megállt az óra, *Magyar Nemzet*, 1907. máj. 19., 2.

A kötet adatai: Kosztolányi Dezső: *Négy fal között*, Budapest: Pallas, 1907. [Illusztrálta: Kürthy György.]

858. Lásd még a „miért nem fejezted be az egyetemi tanulmányaid?” című alfejezetet.

859. Kosztolányi Dezső levele Kürthy Györgynek, [Budapest, 1907 tavasza, április közepe körül], in *Levelezés 1.*, 622.

860. Kosztolányi Dezső levele Juhász Gyulának, Budapest, 1907. ápr. [24.], in *Levelezés 1.*, 625. A *Négy fal között* versei megjelenési adatainak föltárásában segítségemre volt és a forrásokat megjelölte Zákány-Tóth Péter, a korai verseket tartalmazó kritikai kiadás szerkesztője. Közreműködését ezúton is köszönöm.

861. Veres András például egyenesen „reklámszakembernek” nevezi mind Kosztolányit, mind Adyt: „Lehet, hogy csak napjainkban válik lehetővé a két költőóriás (és hozzátennem: a két kitűnő újságíró, *shouman* és *reklámszakember*) kölcsönös ellenszenvét kevésbé elfogultan szemlélni.” – Veres, 2012, i. m., 13. [Utóbbi kiemelés tőlem: A. Zs.]

862. „Holnap tíz órakor eljövök a kötetért, mert haladéktalanul a nyomdába kell vinnem. [...] Én egy cimképeket [], pár fejléct szeretnék: tusrajzokat.” – Kosztolányi Dezső levele Kürthy Györgynek, [Budapest, 1907 tavasza, április közepe körül], in *Levelezés 1.*, 622. A kötet egyébként magánkiadásban jelent meg.

863. Kosztolányi Dezső: Lámpafény, *Bácskai Hírlap*, 1905. máj. 21., 1. [Az utolsó, negyedik szakaszt – *Az est leszáll* – nem tartalmazza ez a közlés.]

864. Kosztolányi Dezső: Lámpafény, *Budapesti Napló*, 1906. máj. 27., 1. [csak a negyedik szakasz]; 1906. jún. 24., 2. [csak az első három szakasz].
865. Kosztolányi Dezső: Lámpafény, *Budapesti Újságírók Almanachja 1908-ra. A Magyar Bobém-világ*, 1908, 296–298; *Színházi Élet*, 1930. dec. 21–27., 8. [A második, *Te vagy napom* című szakasz.]
866. Pán Imre: A vers és a csók, *Színházi Élet*, 1935. ápr. 21–27.
867. Veres, 2012, i. m., 27.
868. Ady Endre: Négy fal között. Kosztolányi Dezső verses könyve, *Budapesti Napló*, 1907. jún. 1., 2–3.
869. Fenyő, 1975, i. m., 198.
870. Vö. Vezér Erzsébet: A cikkek, tanulmányok jegyzetei, in *Ady Endre Összes Prózai Művei VIII. Újságcikkek, tanulmányok*, s. a. r. – –, Budapest: Akadémiai, 1968, 524.
871. Az egyik szerkesztőségi üzenetről (*Budapesti Napló*, 1906. aug. 7.) sejtés szintjén ugyan, de állítja Vezér Erzsébet, hogy Kosztolányi tollából származik. Indokol az alábbiakat jegyzi meg: „Az üzenet szerzőjében Kosztolányi Dezsőt sejtjük, aki Ady Párizsba távozásakor került a [Budapesti] N[apló] kötetékebe és Babitscsal folytatott levelezésében nagyon hasonlókat ír – Ady ellen.” – Vezér, 1968, i. m., 396.
872. Kosztolányi Dezső levele Babits Mihálynak, Szabadka, 1905. júl. 29., in *Levelezés 1.*, 389.
873. Kosztolányi Dezső levele Juhász Gyulának, [Szabadka, 1906. febr. 4. után], in *Levelezés 1.*, 434.
874. Kosztolányi Dezső levele Babits Mihálynak, Szabadka, 1906. febr. 19., in *Levelezés 1.*, 440–441.
875. *Levelezés 1.*, 635.
876. Juhász Gyula: *Négy fal között*. Kosztolányi Dezső verseskötete Kürthy György rajzaival. Kiadta a Pallas, *Szeged és Vidéke*, 1907. máj. 26., 11.
877. Lásd az „*egyik kávéházból a másikba*” című alfejezetet.
878. „nagyon kérem Önt valamire: küldje el nekem a Kabos Ede köteteit. Küldje pedig ajánlva s utánvéttel. Ugy-e nem lesz olyan magyar, mint Kosztolányi, aki nem mozdul még szurásra sem.” – Ady Endre levele Mohácsi Jenőnek, [Párizs, 1906. dec. 24.], in *Ady Endre levelezése I. 1895–1907*, s. a. r., jegyz. Vitályos László, Budapest: Akadémiai – Argumentum, 1998, 188.
879. Kosztolányi Dezső: Az írástudatlanok árulása. Különvélemény Ady Endréről, *A Toll*, 1929. júl. 14., 7–21.
880. Ady, 1907, i. m.
881. Ady, 1907, i. m.
882. Schöpflin Aladár: Ady Endre, Kolozsvár: Polis, 2005, 66.
883. Vö. Schöpflin, 2005, i. m., 78.
884. Ady, 1907, i. m.
885. Veres, 2012, i. m., 29.
886. Veres, 2012, i. m., 29.
887. „Az 1940-es évek végétől – a magyar költészet trónjára emelt Petőfi–Ady–József Attila szentháromság egyik tagjaként – Ady emléke a hivatalos kultúrpolitika legteljesebb védelmére élvezte.” Az idézethez tartozó jegyzet: „Valójában a »szentháromság« már a harmincas évek végén kialakult, sőt a Petőfi–Ady–kettős kiemelése korábbi: a húszas években szociáldemokrata közhely volt.” – Veres, 2012, i. m., 11.
888. Kosztolányi 1907. május 31-én ír levelet Adynak, melyből kiderül: előbb olvasta a kritikát, mint ahogy az megjelent volna.
889. Kosztolányi Dezső és Hegedűs-Bite Gyula levele Babits Mihálynak, [Budapest, 1906. aug. 18 és 21 között], in *Levelezés 1.*, 589.
890. Vö. Veres, 2012, i. m., 48–49.
891. Alakjával kapcsolatban lásd az „*egyik kávéházból a másikba*” című alfejezetet.
892. Léda [Diósy Ödönné Brüll Adél] levele Szűts Dezsőnek, Párizs, [1912 eleje], in *Emlékezések Ady Endréről III.*, s. a. r. Kovalovszky Miklós, Budapest: Akadémiai, 1987, 246.
893. 1909. november 1-jén Ady Lajos – Ady Endre kérésére – levelet írt Szilágyi Dezsőnek, melyben arra kérte, Harnos Ilona hadd lépjen föl Zilahon, 2–3 este alkalmával: „Az ügy, melyet Bandi kér tőled, a következő volna: van itt egy rendkívül tehetséges színésznő (Harnos Ilonka a neve) előbb a Magyar Színház, most a Feld-féle színház tagja, aki szeretne Nálad, Zilahon, 2–3 este drámai szerepben fellépni. Siker – erkölcsi és anyagi – nagy lesz: arra a pár napra mi is lemegyünk és beharangozunk neki, s begyűjtjük a népet. A dolog apróbb részleteit majd ő megírja, az ügy érdemére vonatkozó leve-

ledet azonban címezd a Bandi nevére (Bpest, Meteor szálló) vagy esetleg [...] nekem” – Ady Lajos levele Szilágyi Dezsőnek, [Budapest, 1909. nov. 1.], in – – *Levelezése II.*, s. a. r. Hegyi Katalin – Vitályos László, Budapest: Akadémiai – Argumentum, 2001, 525.

Ady Endre maga is írt külön levelet a színigazgatónak, megerősítve öccse kérését: „Ahhoz az ügryhöz, melyet itt alább az öcsém [...] előad, s nevemben kér, szíves jóindulatodat kérem.” – Ady Endre levele Szilágyi Dezsőnek, [Budapest, 1909. nov. 1.], in i. m., 279.

A föllépésre végül nem került sor. Az idézett levelekre Veres András kötete hívta föl a figyelmem: Veres, 2012, i. m., 48.

894. Ady Endre: Szeretném, ha szeretnének, MTA Könyvtár Kézirattára.

895. Lásd bővebben az „*egyik kávéházból a másikba*” című alfejezetet.

896. Kosztolányi a visszaemlékezések szerint csak 1910 végén ismeri meg Harnos Ilonát, bár már korábban is láthatta színpadon. Lásd a „*Janka egyszer nálam felejtette az esernyőjét*” című alfejezetet.

897. „[Kosztolányi] ironikusan párhuzamba állítja az őt ért sérelmet és azt, hogy Ady egy másik cikkében (levegélben-) keményen (sőt durván) nekirontott – valójában visszaszólt – az Adyt támadó Tóth Bélának, szerencsétlen időpontban, mert nem sokkal ezután Tóth meghalt”. – Veres, 2012, i. m., 32.

A nevezett szöveg adatai: Ady Endre: Válasz Tóth Bélának, *Budapesti Napló*, 1907. márc. 2. A cikk történetéről lásd bővebben: *Levelezés I.*, 640–641.

898. Kosztolányi Dezső levele Ady Endrének, Budapest, 1907. máj. 31., in *Levelezés I.*, 638–639. A levél keltezése bizonyítja, hogy Kosztolányi már a megjelenés előtt olvashatta Ady bírálatát, föltehetően a *Budapesti Napló* szerkesztőségében. Utóbbi bizonyítja az is, hogy a napilap levélpapírjára írta sorait Kosztolányi. Vö. még: Lengyel Géza: Ady a műhelyben, Budapest: Szépirodalmi, 1957, 303.

899. Veres, 2012, i. m., 32.

900. Lengyel, 1957, i. m., 303.

901. Az ismeretlen Ady. Akiről az érmindszenti levelesláda beszél, közli Ady Lajosné, Budapest: Béta Irodalmi Rt., [1942], 91.

902. Bölöni György: Az igazi Ady, Budapest: Szépirodalmi, 1966, 516–517.

903. Bölöni, 1966, i. m., 517.

904. Bölöni, 1966, i. m., 517.

905. Gellért Oszkár meglátása szerint Kosztolányi nem haragudhatott évtizedeken át Adyra, Fenyő Miksa azonban cáfolja ezt a véleményt. Kettejük vitáját lásd bővebben: Fenyő, 1975, 197.

906. Kosztolányi Dezső: Vér és arany. Ady Endre újabb versei, *A Hét*, 1907. dec. 29., 891.

907. Kosztolányi Dezső: Vér és arany. Ady Endre újabb versei, *Új Idők*, 1908. febr. 9., 144.

908. Komlós Aladár: Kosztolányi három írása az Ady-vitáról, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1955/1, 111.

909. Gellért Oszkár: Kosztolányi Dezső, in – –: *Kortársaim*, Budapest: Művelt Nép, 1954, 263.

910. Lengyel, 1957, i. m., 303.

911. Kosztolányi, 1907, i. m.

912. Kosztolányi, 1908, i. m. Ugyanezt a gondolatot 1929-es pamfletjében (Kosztolányi Dezső: Az írástudatlanok árulása. Különvélemény Ady Endréről, *A Toll*, 1929. júl. 14., 7–21.) is megfogalmazza Kosztolányi: „Egy költő az ihlet önkívületében láthatja magát félistennek, lángfelhőnek és leopárdnak, de nem láthatja magát az íróasztalnál, amint megírja azt a gyönyörű versét, melyben azt írja meg, hogy a többi verse szintén ilyen gyönyörű [...]. Milyen felületes lehetett annak az ihletnek delejes álma, melyben efféle költemények létrejöttek.” – I. m., 17.

913. Kosztolányi, 1908, i. m.

914. Fenyő, 1975, i. m., 197–198.

915. Kosztolányi Dezsőné, 1938, i. m.

916. A téma részletes kifejtését lásd az ötödik fejezetben.

917. Juhász, 1907, i. m., 11.

918. Első megjelenései: Kosztolányi Dezső: A bal latorhoz, *Bácskai Hírlap*, 1905. jan. 1., 1; A bal latorhoz, *Virágfakadás*, 1905. ápr. 15., 114. A *Négy fal között* című kötetben azonban már *A bal lator* cím-változattal jelent meg a vers.

919. Juhász, 1907, i. m., 11.

920. Lásd az „*egyik kávéházból a másikba*” című alfejezetet.

921. Lukács György: Esztétikai kultúra, *Renaissance*, 1910. máj. 25., 123–136.

922. L. [=Lukács György]: Négy fal között. Kosztolányi Dezső versei. Pallas. 1907, *Husadik Század*, 1907/12, 1094.
923. Lukács, 1907, i. m., 1094.
924. Lengyel Menyhért levele Kosztolányi Dezsőnek, Firenze, [1907. máj. 20 – jún. 10. között], in *Levelezés 1.*, 631.
925. Lengyel Menyhért levele Kosztolányi Dezsőnek, Rimini, [1907. jún. 10. körül], in *Levelezés 1.*, 643–644.
926. Fröchlíchné Kaffka Margit: Kosztolányi Dezső. *Négy fal között*, *Nyugat*, 1908. jan. 1., 45–46.
927. Fröchlíchné Kaffka, 1908, i. m.
928. Későbbi kiadások: *Négy fal között*. Versek, [Békéscsaba]: Tevan, [1917]; [1921]; [1922].
929. A külön alcímmel ellátott szakaszokat nem számoltuk. Ezekkel együtt 133-ra jönne ki a költemények száma.
930. A versek összegzésében és az egyes kiadások összevetésében Zákány-Tóth Péter, az érintett kritikai kiadás szerkesztője volt segítségemre. Közreműködését ezúton is köszönöm.
931. A teljes listát lásd: *Levelezés 1.*, 636–637.
932. Vö. *Levelezés 1.*, 630. És: „Ma egy igen lelkes levelet kaptam *Gárdonyi Gézától*, akinek szintén elküldtem a kötetemet.” – Kosztolányi Dezső levele Juhász Gyulának, [Budapest, 1907. máj. 23.], in *Levelezés 1.*, 635.
933. Gárdonyi Géza levele Kosztolányi Dezsőnek, Eger, 1907. máj. 19., in *Levelezés 1.*, 629.
934. Szegedy-Maszák, 2010, i. m., 26.
935. Lásd az „*egyik kávéházból a másikba*” című alfejezetet. A kérdéskört még érintjük *A szegény kisgyermek panaszai* első kiadásának megjelenésénél (1910) is.
936. Kosztolányi Dezső levele Babits Mihálynak, Szabadka, 1907. júl. [7. után], in *Levelezés 1.*, 649.
937. Lásd a kritikai kiadás vonatkozó jegyzetének levélutalásait: *Levelezés 1.*, 650–651.
938. Politikai Hetiszemle, 1907. szept. 22.
939. Például: „Irjon csak olyan verseket, mint az *Árkádok alatt*, *Az örült*, *Budapest*, *Magyar Szonettek* stb. stb.” – Babits Mihály levele Kosztolányi Dezsőnek, Szekszárd, 1906. aug. 18., in *Levelezés 1.*, 569.

IMRE LÁSZLÓ

Kompromisszumok és korrekciók

BARTA JÁNOS ÉS A „SZOCIALISTA BERENDEZKEDÉS” KORA

A II. világháború borzalmai után Barta Jánosnak először iskolaigazgatóként kell „magához térnie”. A megélhetés és a reá jellemző tanári-hivatalnoki kötelességtudat is háttérbe szorítja tudományos ambícióit. (A romantika metafizikai koncepciójából annyi marad, hogy 47–48-ban magántanárként négy féléven át Ady-pályaképet ad elő a pesti egyetemen.) Iskolaigazgatói munkája azonban szerfölött zaklatott. Megfigyelések és gyanúsítgatások keresztüzében dolgozik. Az iskolájához beosztott „népi” (többnyire iskolázatlan) instruktorok éppúgy mindenbe beleszólnak, mint a szülői munkaközösség, olykor a diákönkormányzat a legagresszívebb. (A „fényes szelek” korszak árnyoldalai!)

Az arisztokratizmussal vagy (akkori szóhasználattal) „bursuj” osztálygöggel már csak szegényparaszti származása miatt sem vádolható Barta János pusztán a józanész és a hozzáértés követelményéhez igazodva érzi maga körül a világot fenekestől felfordulva: „Akkoriban az volt a jelszó, hogy mindenhova munkáskádereket kell tenni. Ennek jegyében az egyik esztendőben két munkásnőt tettek meg ná-